

Шинкаренко К.Ю.

студент,

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ПОГЛЯД НА САКРАЛЬНУ АРХІТЕКТУРУ ЛЕМКІВЩИНИ

Історія Лемківщини – це відблеск не тільки політичних перепитій, які відбувались на українсько-польсько-словацькому порубіжжі, це й унікальна ретроспективна спадщина сакрального архітектурного творіння, залишена етнічним українським населенням – лемками, як надбання, сучасному поколінню. Процес трансформації культурного потенціалу у Центральній та Східній Європі XIX–XX століть відбувався під впливом різних соціальних чинників, зокрема пов'язаних із запозиченням високоефективних методів будівництва сакральних споруд в українських майстрів. Історико – етнографічний вектор північного та південного лемківського краю проходить державними територіями через сучасну Польщу та Словаччину, а щодо української зони – уздовж річок Сян і Лаборець, символічно межуючи на сході із Бойківщиною (Середнє Прикарпаття) і з гуцулами Східного Прикарпаття [1].

Актуальність цієї теми, передусім, полягає у вирішенні низки питань і проблем, які хвилюють українську націю на роздоріжжі епох кінця XX–XXI століттям. Варто з акцентувати увагу і на незаконному знищенні локальних культурних надбань, недостатню реалізацію та впровадження заходів щодо охорони та збереження цих пам'яток; здійснення популяризаторської, науково-просвітницької діяльності не тільки з допомоги капіталу місцевого самоврядування, але й із залученням державного апарату країни та прийняттям відповідних законопроектів; розробка туристично-рекреаційного плану щодо потенціалу території, екскурсій задля огляду, всезагального показу та висвітленню автентичної лемківської архітектури. Різноманітні церковні інституції на території Лемківщини слугують не тільки своєрідним історичним індикатором подій минулого, але й відіграють помітну роль у подальших дослідженнях духовних і релігійних традицій тогочасного населення. Адже, фактично існує залежність конструкцій сакрального

значення з їх молитовно утилітарним призначенням. Відповідно до цього, можна стверджувати про активну взаємодію і формування релігійної свідомості суспільства.

Низький та Західний Бескид – зона розміщення українських верховинців. Так як місцевість доволі лісистогориста, лемки були «відділені від світу», у зв'язку з чим, упродовж багатьох віків зберігали свою автентичність, властивий спосіб життя, мову, звичаї та народне мистецтво [1]. Завдяки «гірській ізоляції» лемківські народні маси, хоч і вбирали у себе польські і словацькі мотиви, проте елементи давньоруської мови та культури залишались міцним плацдармом для локальної ідентифікації населення. Попри складні кліматичні умови та рельєф верхніх частин Карпат, протягом XIV–XV ст. інтенсивно формувалась карпатсько-українська народність, зі своїм сільськогосподарським сектором і побутовими традиціями. Упродовж всього XV століття відбувався соціально-економічний та національно-релігійний гніт з боку шляхетської Польщі, яка загарбницьким методом боротьби встановила панування над землями Лемківщини ще з 40-років XIV ст. Такі фактори як Перша світова війна, Велика Жовтнева соціалістична революція, політичний вектор впливу держав на українські території, різноманітні окупації, прагнення «москофілів» приєднати етнічну територію Лемківщини до Російської імперії, жажлива політика буржуазної Польщі, визвольні рухи, п'ять років перебування під німецько-фашистською владою і постійне дискримінанте відношення до лемків не зуміли стати на зламі подальшого розвитку Лемківщини як суспільно-політичного і культурного центру Карпатського регіону у післявоєнні роки.

Сакральна архітектура – це втілення мистецьких начал буття, мета якої – підвищити духовну самосвідомість людини у релігійному середовищі. Наявність подібних конструкцій у зоні Карпатських Бескидів перш за все залежала від праці поодиноких майстрів і час від часу від зовнішніх чинників. У XVII–XVIII ст. можна простежити деякі риси впливу західноєвропейського барокового стилю на сакральне будівництво лемківського краю, хоча в основному кардинальних змін у зовнішньому вигляді церков не було. Бані і дахи поступово вбирали особливості західноєвропейського барокового напрямку. Структура лемківської церкви на початку XVI і XVII ст. відповідає новорозробленій системі поділу її на три частини: бабинець, вівтар і нава. Виникла така структура на основі уявлень про поділ Всесвіту на

Божественні Небеса, грішників, людей, які воліють до Бога. На Лемківщині високі дзвіниці надбудовували над зрубом бабинця або на каркасі, без опирання на зруб, а над наметовими верхами нави та вівтаря влаштовували барокові завершення [4]. Церкви залишалися переважно триверхими, висота верхів наростала зі сходу на захід, піддашся не розбирались, зруби залишалися відкритими.

На Лемківщині, у залежності від впливів західних чи східних традицій, можна зустріти відповідно північно-західний, північно-східний, північний, південний і південно-східний типи будівель сакрального значення. Головною відмінністю у будівництві лемківської споруди від словацької чи польської залишається ступінчасто-пірамідальна форма у перекритті зрубів. Щодо оздоблень, то найвишуканіше та різноманітніше були прикрашені саме лемківські храми. Але починаючи з XVIII століття та у пізніші часи оздоблення набувало скромнішого характеру [2]. У XIX столітті архітектура Лемківщини продовжувала використовувати у оформленні будівельних споруд прості та ненав'язливі елементи, що відзначились на прикрашанні частини даху. Поступово зникає чіткий поділ між вівтарем і бабинцем. Упродовж цього періоду до лемківської культури починають проникати деталі австрійської архітектури, типовим елементом якої була вежа прямокутної форми. Крок за кроком починають будуватися церкви із нового матеріалу – цегли. Відмінним типом сакрального мистецтва була церква в с. Поврознику. Її стиль притаманний західним районам Лемківщини. Ця доволі скромна на перший погляд конструкція приваблює своїми оптичними ефектами, які проявляються як наслідок у вигляді частих заломів на даху. Найновіший зразок церковного стилю на території лемків – церква в Літовищі Устрицького повіту. Вона знаходиться на межі лемківсько-бойківського стилю, має форму хреста, одну більшу і чотири менші бані. Ще однією візитівкою лемківського сакрального будівництва є автентична Шелестівська церква на Закарпатті [2]. Коли її перевезли та освятили на території міста Мукачева, деякий час вона залишалась недоглянутою, доки не потрапила до Закарпатського обласного музею народної архітектури та побуту в Ужгороді. Церква відноситься до класичного притаманному лемківського стилю народної школи зодчества і вважається найкраще збереженою у цьому місті церквою на Закарпатті.

Важлива роль в збереженні пам'яток відводиться країнам, на території яких проживає етнографічна група – лемки. Зокрема уряд

Польщі, Словаччини та України намагається втілювати у життя програми, які створені з метою підтримки та відновлення культурних цінностей. Наприклад, у 2012 році разом з українською стороною в Польщі було відреставровано єдину дзвіницю, що залишилася від лемківського села Поляни Суровичні після акції «Вісла» в 1947 році. У 2019 році міністерство внутрішніх справ та адміністрації Польщі виділило 53 тис. злотих на роботу Музею лемківської культури в Зиндрановій. З досвіду Словаччини у розгляді підтримки з боку свого населення можна відзначити менш активну політику. Хоча звісно, проводиться аудит пам'яток та контролюється їх стан, задля розвитку фольклорного та зеленого туризму. Значним успіхом у даному питанні може поділитися і наша держава. Україна входить до міжнародної неурядової організації, яка об'єднує українські лемківські організації США, Канади, Польщі, Словаччини, Сербії і Хорватії. Зокрема в межах країни діє Всеукраїнське товариство «Лемківщина» (ВУТЛ), такі ж організації є і у вище згаданих країнах: Польща (Об'єднання Лемків в Польщі (OLP)) та Словаччина (Союз русинів-українців Словацької Республіки). Відповідно ці структури займаються збереженням та відновленням матеріальної культури лемківської етнографічної групи. Хоч й український уряд поки що не виділяє достатньо коштів із загальнодержавного бюджету на пам'яткоохоронну справу, однак намагається брати участь у міжнародних проектах, які націлені на популяризацію дерев'яних церков Лемківщини, з подальшим включенням їх до об'єктів спадщини ЮНЕСКО.

Занесення українських історико-архітектурних пам'яток у Список всесвітньої спадщини людства має неабиякий вплив як на українську громадськість так і на світову спільноту. Лемківщина не стала осередком світових подій, тому, починаючи з 2008 року, до списку неповторних об'єктів була занесена церква св. Миколая у Бодруджалі, Церква Архангела Михаїла в Ладомирові потрапила до списку Світової спадщини ЮНЕСКО в Словаччині. У 2013 році декілька лемківських храмів, зокрема церкви св. Якова у Поворознику, Покрова Пресвятої Богородиці в Овчарах, св. Параскеви у Квятоні, Архангела Михаїла в Брунарах, Архангела Михаїла в Туринському, разом з іншими дерев'яними церквами в Польщі та Україні також стали об'єктами Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО [3].

Отже, апогеєм архітектурного розвитку Карпатсько-українського регіону, території сучасної Польщі та Словаччини став унікальний

лемківський край, який своїми історичними здобутками зумів привернути увагу, без перебільшень, усього світу. Хоч державний уряд України намагається підтримувати культурне становище лемківського краю, але й слід особливо звертати увагу на інструктивно-правовий сектор пам'яткоохоронної справи, який і досі має вкрай слабку систему фінансово-матеріального забезпеченням, зокрема на додаткові ремонтно-реставраційні роботи і на брак відповідної спеціалізованої структури, яка б забезпечувала проектно-технічною документацією.

Список використаних джерел:

1. Dzieje Łemków : od średniowiecza do czasów współczesnych / Bohdan Halczak. – Warszawa: Tyrsa, 2014. – 322 s.; 24 cm.
2. Волинець О. Архітектура Лемківщини // Дерев'яна архітектура українських Карпат / Ред. І. Гвозда. – Нью-Йорк: Фундація дослідження Лемківщини, 1978. – С. 42-45.
3. Об'єкти Світової спадщини ЮНЕСКО в Україні : пам'ятка / М-во культури України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, Наук. б-ка ; уклад. О. О. Скаченко, наук. ред. Ю. М. Ключко. – К.: Вид. центр КНУКіМ, 2014. – 71 с.: іл.
4. Українська сакральна дерев'яна архітектура = The Ukrainian Wooden Church Architecture : іл. слов.-довід. / Я. М. Тарас; НАН України, Ін-т народознавства. – Львів: [ІН НАНУ], 2006. – 582, с.: іл.